

УДК 94(477.43).084

**ПРАКТИКА СТЯГНЕННЯ ЄДИНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ПОДАТКУ НА ПОДІЛЛІ В 1923–1928 рр.****М. П. Олійник****(Хмельницький національний університет, м. Хмельницький)**

Проаналізовано причини та умови запровадження єдиного сільськогосподарського податку на Поділлі. Розкрито взаємозв'язок методів проведення податкової політики з голодом 1925–1926 рр. на Поділлі. Простежується класовий характер цього податку.

Ключові слова: податок; податкова кампанія; голод; худоба; хліб.

The article analyzes preconditions of the unified agricultural tax introduction in Podillya region. It studies the propaganda methods before its introduction, and the reasons for the mass killing of cattle, intensification of smuggling in autumn of 1923, and overfulfilling of the monetary part of the 1923 tax plan. The article explains the links between the excessive forecast for the 1924 harvest and establishment of the highest regional tax quota in Ukraine; between the climatic factors and methods of implementation of the tax policy and the 1925–26 famine in Podillya. It emphasizes the class nature of the unified agricultural tax and its significant increase for middle and wealthy rural households in 1926.

Key words: tax; tax campaign; famine; cattle; grain.

Постановка проблеми. Побудова ефективної економіки, тим більше в умовах фактичної війни з Росією, вимагає докорінної реформи податкової системи України. Для цього потрібно не лише вивчати досвід зарубіжних країн, але й критично проаналізувати власний – зокрема, щодо впровадження та реалізації єдиного сільськогосподарського податку в роки непу. І не тільки в масштабах усієї України, а й через призму її реалізації в регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність наукового дослідження даної проблеми засвідчує і те, що певні її аспекти стали об'єктом дослідження в працях П. Гай-Нижника⁴⁴, С. Корновенка і В. Лазуренка⁴⁵, А. Сокола⁴⁶ та інших. Однак

© М. П. Олійник, 2016

¹ Гай-Нижник П. П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917–1930 рр.). – К., 2006; *його ж.* Податки в УСРР у період непу (1921–1930 рр.) // Історія торгівлі, податків та мита. – 2012. – № 1 (5). – С. 132–141.

² Корновенко С. В., Лазуренко В. М. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі в період НЕПу. – Черкаси : Ваш Дім, 2004.

³ Сокол А. О. Становлення податкового апарату УСРР на початку нової економічної політики // Вісник нац. ун-ту внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 13. – С. 205–211; *його ж.* Податкова політика УСРР у роки непу // Вісник нац. ун-ту внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 15. – С. 163–168.

зазначена в них проблема досліджуються переважно на макрорівні, майже не зачіпаючи рівня певних губерній УСРР.

Мета статті – зважаючи на актуальність проблеми та брак узагальнюючих праць, проаналізувати обставини запровадження єдиного сільськогосподарського податку в прикордонному Поділлі, розкрити форми, методи, результати його здійснення в краї, ставлення до цього податку подолян.

Виклад основного матеріалу. Досвід насильницького впровадження більшовиками продрозкладки в 1921 р. та єдиного натурального податку 1922 р., наявність разом із ними низки грошових податків – загальногромадянського на відновлення сільського господарства, подвірного, посадибного і трудгужподатку, які голова Подільського губвиконкому В. Порайко, виступаючи на IX Подільській конференції КП(б)У в березні 1923 р., назвав “вавилонським стовпотворінням”, – засвідчив неефективність запровадженої податкової системи. Виконання податкових завдань вимагало надто великих зусиль не тільки податкового апарату, але й залучення чекістів, міліції, військових формувань і судів. Крім того, вказана податкова система викликала невдоволення подолян і, як наслідок, масовий повстанський рух 1921–1922 рр. Водночас, оскільки сільське господарство було єдиним “солідним” джерелом надходження податків у регіоні, так як вважали більшовики, не могло бути й мови про скорочення сумарного розміру податків із селян. Потрібно було, на їхню думку, “лише правильно підійти до методів і способів стягнення податку”. Тому конференція підтримала ідею, яка “намітилася в центрі”, про встановлення єдиного сільськогосподарського грошового податку на класовій основі. На перехідний період пропонувалося тимчасово збирати його частково натурою, в житніх одиницях, частково – грошима⁴.

Неможливість без ризику для існування радянської влади зберігати наявну систему податків і постійні вимоги не лише селян, але й місцевих органів влади про послаблення податкового тиску, а також потреба запровадження податків, які стимулювали б розвиток товарно-грошових відносин, зумовили рішення XII з’їзду РКП(б) у квітні 1923 р. про доцільність переходу до єдиного сільськогосподарського податку та скасування решти податків із селян. Як наголошувалось у резолюції “Про податкову політику на селі”, податок частково мав збиратися в грошовій формі, що мало стимулювати розвиток селянського господарства, пришвидшити його пристосування до ринку, покращити загальний господарський стан країни через розширення товарного обігу та забезпечення стійкості грошового обігу. Наголошувалося на потребі проведення податкової політики в інтересах бідноти та середняків⁵.

На виконання рішень з’їзду ВУЦВК і РНК УСРР 10 травня 1923 р. було прийнято декрет “Про запровадження єдиного сільськогосподарського податку”. Він пе-

⁴ Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 215–217.

⁵ О налоговой политике в деревне. Резолюция XII съезда РКП(б) // Всесоюзная Коммунистическая партия (б) в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК / под ред. В. В. Адоратского, А. Н. Поскребышева, М. А. Савельева, И. П. Товстухи. – Изд. 5, исправл. и доп. – М. : Политиздат ЦК ВКП(б), 1936. – Ч. 1. – С. 498–501.

редбачав уніфікацію всіх податків, доведення селянину остаточної норми податку завчасно, заборону встановлювати будь-які інші податки. Податковою базою визначалася вся земля, а також худоба, крім породистої та молодняка. Податок мав стягуватися порівну в натуральній і грошовій формах, а з 1 січня 1924 р. – тільки в грошовій. Для Поділля він встановлювався в розмірі 5,5 % від валового продукту губернії, тобто 7137 тис. пудів від прогнозованого валового збору – 130 581 тис. пудів⁶.

Зазначимо, що ще до прийняття декрету президія Подільського губвиконкому 9 травня створила “губернську Комісію з підготовки необхідних заходів із впровадження єдиного сільсько-господарського податку” в складі губпродкомісара, замзавгубфінвідділу, замгубземуправління. Аналогічні комісії створювалися в округах⁷. Водночас проведено “перевірку і зміцнення” повітових продподаткових апаратів. Як наслідок, у травні–червні 1923 р. на лаві підсудних опинився весь склад Жмеринського повітпродкому, а Літинського – частково⁸.

Старт підготовчій роботі дав циркуляр ЦК КП(б)У № 2199 від 25 травня 1923 р. із вимогою до всіх партійних і радянських органів розгорнути масову агітаційну роботу з роз’яснення переваг цього податку⁹.

Із огляду на те, що “податкові настрої” селян мали “негативний характер”¹⁰, окрпарткоми, як-от Вінницький, зобов’язували всіх членів сільських осередків популяризувати рішення XII з’їзду РКП(б) і декрет про ЄСПП, а також вимагали від губкому КП(б)У чітких методичних рекомендацій¹¹. У червні в усіх округах було проведено розширені з’їзди рад або пленуми окрвиконкомів за участю голів райвиконкомів і сільрад, представників КНС та вчителів, на яких розглядалися переваги ЄСПП та завдання органів радянської влади із його впровадження¹².

Оскільки успіх податкової кампанії багато в чому залежав від правильного складання списків платників, підкреслювалася важливість занесення в них усіх господарств, які підлягають оподаткуванню, точних відомостей про кількість землі та худоби, число їдців. На допомогу податківцям було підготовлено контрольні матеріали із землекористування з використанням даних довоєнної статистики. Важливу роль у мобілізації активу на складання зазначених списків відіграли проведені в другій декаді червня 1923 р. окружні та районні з’їзди продпрацівників. Райвиконкоми отримали текст декрету, інструкції з проведення податкової роботи та зі складання списків, план роботи і контрольні завдання. Успіхові спискової кампанії сприяло залучення до роботи списків сільських сходів, де були присутні “від 50 до 75 % платників податку”. Їм роз’яснювали сутність ЄСПП, вигідність його для селян, переваги проти попередніх податків і розміри (ставки)¹³.

⁶ Корновенко С. В., Лазуренко В. М. Село. Хліб. Гроші. – С. 92.

⁷ ДАВО. – Ф. Р. 489. – Оп. 4. – Спр. 3. – Арк. 20.

⁸ Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 6.

⁹ Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 37.

¹⁰ ДАВО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 9.

¹¹ ДАХМО. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 2.

¹² Там само. – Ф. Р. 337. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 6; Спр. 86. – Арк. 364.

¹³ ДАХМО. – Ф. Р. 337. – Оп. 1. – Спр. 86. – Арк. 365–365 зв.; Спр. 10. – Арк. 50.

Окремо складалися списки пільговиків – сімей червоноармійців, слухачів радянсько-партійних шкіл і робітфаків, інвалідів громадянської війни. Господарства, у складі яких не було працездатних, а на їдця припадало не більше 0,5 дес. землі, звільнялися від сплати податку. Також отримували 50 % знижки з податку ті господарства, що не мали худоби, яка підлягала обкладенню, та з розміром наділу в 1–1,5 дес.¹⁴. Крім того, встановлювався 18-відсотковий пільговий фонд на випадок стихійних лих і недороду¹⁵.

Після складання списків 16 серпня 1923 р. на губернській нараді узгоджено розряди продукції для районів. Їх затвердили на розширеному засіданні губвиконкому 21–22 серпня. Зазначимо, що для округ і районів встановлювалось індивідуальне співвідношення натуральної та грошової частини податку в діапазоні від 20 до 60 %¹⁶. Після цього окрвиконкоми встановили розряди для сіл і нараховували оклади (розміри) податку на селянські господарства. До 12 вересня селянам було вручено окладні листи й доведено строки виконання податку¹⁷.

Важливим елементом підготовки до його збирання були безпартійні районні конференції, проведені у вересні 1923 р. Їх організували виділені парткомми вповноважені. Тому не має дивувати схожість ухвалених ними резолюцій із підтримкою ЄСПП¹⁸. Разом із бравурними рішеннями конференцій до парторганів надходила й інформація Подільського відділення ДПУ про невдоволення селян надто великим обкладенням, їхню стурбованість тим, що для покриття грошової частини податку їм доведеться продати майже весь хліб¹⁹.

Безпосереднє збирання податку розпочалося на Поділлі 15 вересня 1923 р. Відразу податкові органи були здивовані “масовим прагненням швидше здати податок”. Цей небувалий феномен пояснювався побоюванням селян, що з усіх господарств, які не виконають завдання до 1 січня, стягуватиметься пеня²⁰. Також несподіваним виявилось масове прагнення селян здавати ЄСПП у грошовій формі. Готівку селяни брали частково на ринку, торгуючи своїми товарами, а частково на “чорні біржі”. Фінансовий апарат виявився невідповідним, а кількість відкритих приймальних кас недостатньою²¹. Окружні фінвідділи виконкомів пояснювали це браком потрібних інструкцій і бланків квитанцій. У них виникла “паніка та розгубленість”. Однак до початку жовтня проблему розв’язали. Цьому сприяло не лише відкриття додаткових кас, але й практика здавання грошової частини податку одним селянином за все село за колективними списками²². Вже 18 вересня губвиконком

¹⁴ ДАВО. – Ф. Р. 925. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 181.

¹⁵ ДАХМО. – Ф. 301. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 88.

¹⁶ Там само. – Ф. 337. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 62; Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 87–87 зв.

¹⁷ Там само. – Ф. 301. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 62.

¹⁸ Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 14; ДАВО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 13.

¹⁹ ДАВО. – Ф. Р. 595. – Оп. 11. – Спр. 1. – Арк. 70–77.

²⁰ ДАХМО. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 5.

²¹ ДАВО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 18.

²² ДАХМО. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 1–1 зв.

звернув увагу на різке зростання пропозиції худоби на ринку та доручив окрвиконкомам з'ясувати причину цього²³. Практично всі окрпарткоми, наприклад, Тульчинський, найсуттєвішими причинами цього вважали: низькі ціни на хліб і погані види на врожай²⁴. Так, у вересні пуд жита коштував 30 коп. золотом, тоді як у липні – 60 коп.²⁵. Відтак селяни вважали за доцільне продавати худобу та зберігати хліб до підвищення ціни на нього. Причому, якщо у вересні вони “ліквідували худобу молоду”, то незабаром – “худобу робочу”. Велика пропозиція худоби на ринку призвела до зниження ціни на неї. Як наслідок, зазначали окрвиконкоми, селяни “великої користі від цього не мають”²⁶. Тому вони були змушені використовувати таку особливість Поділля, як-от прикордонний характер краю. Оскільки в селах і містечках за Збручем ціни на худобу і хліб були вдвоє і втриє вищими, селяни масово займалися контрабандою. Вони “транспортували з прикордонних районів у Польщу худобу, особливо коней і деякі сільсько-господарські продукти, як наприклад, квасолю”. Причому за кордон “спрямовувалося більшість худоби”²⁷. Розвитку контрабанди сприяло те, що в регіоні не вистачало готівкової маси червінців. Їх обіг у Вінниці був “ледве помітний”, а в округах “радянської валюти” практично не було. Тому еквівалентом на ринку був царський срібний карбованець. Здавати ж податок безпосередньо срібними карбованцями селянам було не вигідно, оскільки офіційний курс був на 15–25 % нижчим від курсу “чорної біржі”²⁸.

Певну, проте не вирішальну роль у тому, що в натуральній формі податок станом на 15 жовтня було виконано лише на 20–30 %, відігравали завищені вимоги до якості зерна, яке здавали селяни²⁹. Це підтверджується тим, що на обсяги здавання податку натурою практично не вплинуло рішення РНК УСРР від 26 жовтня про зниження вимог до кондиції зерна під час його здавання та дозвіл на зарахування цукру в рахунок грошової частини податку з наданням квитанції від цукрозаводу³⁰. Відтак у жовтні в грошовій формі було здано 75 %, а в листопаді – 90 % всього обсягу податку³¹.

Загалом у губернії завдання з ЄСГП 1923/1924 р. виконали лише два райони – Ямпільський і Могилівський. 68 районів виконали його в середньому на 95 %, 24 райони – на 85 %, а Чемеровецький – менше ніж на 80 %. Усього в губернії виконання ЄСГП становило майже на 90 %, з яких натурою – лише 18 %. Невиконання оформлювалось як недоїмка³². До її ліквідації залучалися члени сільрад,

²³ ДАВО. – Ф. Р. 925. – Оп. 1. – Спр. 447. – Арк. 2.

²⁴ Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 21.

²⁵ Там само. – Спр. 40. – Арк. 16–18.

²⁶ ДАХМО. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 5.

²⁷ Там само. – Спр. 10. – Арк. 108; Спр. 26. – Арк. 134 зв.

²⁸ ДАВО. – Ф. Р. 925. – Оп. 1. – Спр. 447. – Арк. 5–5 зв.; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 2187. – Арк. 6.

²⁹ ДАХМО. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 108.

³⁰ ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 616 а. – Арк. 156–158.

³¹ ДАВО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 34.

³² Там само. – Ф. Р. 925. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 167–168.

працівники продовольчих органів, міліції та прокуратури. Їм дозволялось описувати майно та продавати його на торгах, складати протоколи на злісних неплатників і притягати їх до адміністративної та судової відповідальності. Для “викачування” недоїмок встановлювалися “крайні терміни”. Спочатку – 22 січня, потім – 15 лютого³³. Але марно. Селянам нічого було здавати – з осені 1923 р. до весни 1924 р. кількість господарств без робочої худоби збільшилася з 59 до 68 %, а таку худобу селяни збували тільки в крайньому разі³⁴. Не сприяло ліквідації недоїмок і рішення президії ЦВК СРСР від 28 березня 1924 р. про їхнє стягнення в червінцях за курсом станом на 1 листопада 1923 р.³⁵.

Водночас вжито заходів із заборони використання срібної монети. Це призвело до виникнення “серед власників більш-менш значних сум паніки. Були випадки самовбивств на цьому ґрунті”³⁶. Щоб не допустити соціального вибуху, використовуючи досвід попередніх податкових кампаній, ВУЦВК і РНК УСРР 16 квітня 1924 р. під приводом забезпечення якісного проведення весняно-польових робіт призупинили до 1 жовтня розгляд справ за невнесення ЄСГП. Засудженими за цей злочин гарантували, що в разі погашення заборгованості за 1923/1924 господарський рік вони будуть звільнені від відбуття покарання³⁷.

Підсумки проведення податкової кампанії підбили на X Подільській губконференції КП(б)У 21–23 травня 1924 р. У доповіді про роботу ЦК КП(б)У секретар ЦК В. Затонський зробив висновок, що, хоч податок був важким, але, оскільки його було зібрано, “значить, він себе виправдав, але виправдав не вповні, тому що нам здали більше грошми, ніж ми очікували. Ми на цьому прогадали, тому, що здавали податок якраз тоді, коли хліб був дешевим.” Зазначимо, що голова Подільського губвиконкому Ремейко у своїй доповіді обійшов питання виконання податку. Проте він зазначив, що аргументи губвиконкому та губпарткому переконали Держплан УСРР, при цьому він визнав, що “податок 1923/1924 рр. на Поділлі був надто великий”³⁸.

Ще не завершилося з’ясування результатів податкової кампанії 1923/1924 рр., як президія ЦВК СРСР прийняттям 9 травня 1924 р. “Положення про єдиний сільськогосподарський податок на 1924/1925 р.” фактично дала старт новій кампанії. Її особливістю було те, що платниками цього ЄСГП визначалися не тільки селянські, але й колективні господарства, а також радгоспи. Податок нараховувався в золотих карбованцях і мав вноситися червінцями. За одиницю обкладення бралася десятина ріллі. Худоба прирівнювалася до неї за певними коефіцієнтами. Характерно, що, залежно від прибутковості господарств, встановлювалося три ставки податку. Його розряди

³³ ДАХМО. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 6; Ф. Р. 962. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 21–28.

³⁴ ДАВО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 166.

³⁵ ЦДАВО України. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 624. – Арк. 2.

³⁶ ДАВО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 64; ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 2187. – Арк. 64.

³⁷ ДАВО. – Ф. Р. 925. – Оп. 1. – Спр. 169. – Арк. 1.

³⁸ Бюллетень X Подольской Губернской Конференции КП(б)У. – Винница, 1924. – 8–9 мая. – № 2. – С. 4, 16.

та ставки визначалися ВУЦВК окремо для кожної губернії та округи на підставі видів на врожай, але не пізніше 15 серпня³⁹.

Однак ніякі нові офіційні рішення не могли здолати практику ігнорування органами влади реалій. Так, під час визначення хлібофуражного балансу на 1924/1925 господарський рік ЦСУ УСРР надто оптимістично поставилося до того, що вперше посівні площі на Поділлі перевищили довоєнні, та спрогнозувало врожай на 1924 р. у розмірі 186,8 млн пудів проти 130,6 млн пудів у 1923 р. (з яких хліб – тільки 67,5 млн пудів, а 37,2 – картопля)⁴⁰. На основі цих прогнозів визначили план збирання ЄСГП на 1924/1925 рр. у розмірі 9,53 млн пудів, або 5,1 % від валового збору, тоді як середній відсоток в Україні становив 4,6 %, у Київській губернії – 4,3 й у Волинській – 5,6 %⁴¹. Губернське керівництво не погоджувалося із цим планом і вимагало його зменшення. Врешті-решт, до нього прислухалися та зменшили розмір ЄСГП для Поділля до 144 тис. тонн, або 8,8 млн пудів⁴². На практиці це засвідчувало збільшення податку на 1,7 млн пудів проти рівня 1923/1924 рр. та зростання податкового навантаження на одне селянське господарство з 9,43 крб у 1923/1924 рр. до 13 крб у 1924/1925 рр., на одного їдця – з 2,36 крб до 3,30 крб та з однієї десятини ріллі – із 3,17 крб до 4,26 крб⁴³.

Зазначимо, що лише 3 липня 1925 р. політбюро ЦК КП(б)У визнало помилки ЦСУ щодо прогнозування врожайності 1924 р.⁴⁴

Однак через недорід 1924 р. податковий гніт для селян став непосильним. Округи доповідали про вкрай низькі темпи виконання податку. Так, на пленумі Проскурівського окрпарткому 30–31 листопада 1924 р. зазначили, що “виконання сільгосподатку проходить незадовільно, особливо в районах Війтовецькому, Проскурівському, Волочиському, Чорно-Острівському і Михампільському”⁴⁵. Для виправлення становища, влада, за усталеною практикою, вдалася до репресій. Ми погоджуємося з думкою В. Василенка, що “саме застосування примусових методів забезпечило виконання програми збору податку 1924–1925 рр. у Подільській губернії більше, ніж на 100 %”⁴⁶. 27 лютого 1925 р. губвиконком констатував виконання ЄСГП у сумі 9 043 213 крб, що

³⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 624. – Арк. 22–23.

⁴⁰ Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1887. – Арк. 62–70; Поділля в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.) : збірник документів і матеріалів / ред. кол.: І. О. Пшук (відпов. ред.), А. Г. Бабенко, С. Я. Вініковецький та інші. – Вінниця, 1957. – С. 324.

⁴¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1887. – Арк. 70–71.

⁴² Васильєв В. Ю. Порівняльний аналіз голоду та Голодомору: Вінницька область (1920–1940-і рр.) // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2011. – № 37. – С. 115.

⁴³ Поділля в період відбудови народного господарства... – С. 71.

⁴⁴ Україна: хроніка ХХ століття: Довідкове видання. Рік 1925 / Укл. Ольга Мовчан ; ред. рада В. М. Литвин (гол.) та ін. ; ред. колегія В. А. Смолій (гол.) та ін. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 180.

⁴⁵ ДАХМО. – Ф. П. 301. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 117.

⁴⁶ Василенко В. М. Голодні лихоліття першої половини 1920-х рр. та їхній вплив на соціально-економічне становище та настрої населення Поділля // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – 2008. – Вип. 13. – С. 280.

становило 100,6 % твердого завдання на селянські господарства, і наказав: “Застосування насильницьких заходів стягнення податку – рішуче припинити”⁴⁷.

Однак, унаслідок недороду й стягнення непосильних податків Поділля охопив голод. Уже до червня 1925 р. більшість подолян голодували. Лише 10 липня 1925 р. ЦК КП(б)У відреагував і дав вказівку повністю скасовувати сільгосподаток на 1925–1926 рр. у постраждалих районах, де населення не поверне затраченого на посівній, а в разі часткового недороду – зменшувати з можливістю відстрочки сплати на наступний рік⁴⁸. Загалом з урахуванням звільнення від сплати податку малопотужних, червоноармійських і постраждалих від недороду господарств обсяг ЄСГП на 1925/1926 рр. був зменшений проти рівня 1924/1925 рр. на 48 %. Проте і після цього він був непосильним для селянських господарств. Це засвідчує, зокрема, доповідь керівника Могилівського окрфінвідділу на засіданні окрвиконкому 15 грудня 1925 р., який скаржився, що через звільнення багатьох господарств від податку інші всіляко ухиляються від його сплати. Так, у “Шаргородському районі замість 45 % за планом на 1 листопада надійшло лише 18 %, в Джуринському – 30 %, Барському – 20 %”. Виконком у своєму рішенні вимагав від райвиконкомів і сільрад посилити роз’яснювальну роботу і тиск на селян⁴⁹.

Встановлення плану з ЄСГП на 1926/1927 рр. відбувалось одночасно з переходом до політики економічного придушення заможних господарств. Відтак, за загального збільшення розміру податку на 13 % для бідняцьких господарств, яких нараховувалося 40 % від загальної кількості, він зменшувався на 27–30 %. Тому понад 47 % розміру завдання мали внести середняцькі господарства, яких було 44 %, і понад 39 % – заможні, питома вага яких становила 16 %⁵⁰. Як зазначив І. Рибак, заможним верствам населення не залишалось нічого іншого, як розпродувати своє майно і в пошуках кращої долі виїжджати до міста⁵¹ [41]. Тож не випадковим стало поширення проблем із хлібозаготівлею, котрі з осені 1927 р. витіснили на задній план всі інші завдання влади на Поділлі, включно зі збиранням єдиного сільськогосподарського податку, значення якого зменшувалося.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз практики впровадження та реалізації єдиного сільськогосподарського податку на Поділлі в роки нової економічної політики неспростовно засвідчує, що, задуманий для стимулювання економічного розвитку селянських господарств і товарно-грошових відносин, він через ігнорування інтересів селян, волонтаризм і насилля тільки частково виконав покладені на нього завдання. Загалом селяни, залякані масовим терором і не маючи реальних способів уникнути податкового тиску, були змушені підкоритися владі.

⁴⁷ ДАВО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 43.

⁴⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2071. – Арк. 64–65.

⁴⁹ ДАВО. – Ф. Р. 489. – Оп. 1. – Спр. 55. – Арк. 69–69 зв.

⁵⁰ ДАХМО. – Ф. П. 301. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 115; ф. Р. 337. – Оп. 1. – Спр. 508-А. – Арк. 47.

⁵¹ Рибак І. В. Колективізація на Поділлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.museum.vn.ua/articles/pod3/ribak__v_kolektivzatsya_na_.html